

Podmaniczkyak és Hunfalvyak: egy „regényes” kapcsolat irodalomtörténeti hatásairól

Mielőtt a Podmaniczky és a Hunfalvy család közötti legfontosabb kapcsolatra, azaz Hunfalvy Pál nevelői munkásságára kitérnék, szeretném felidézni azt az alapkérdést, amelynek megválaszolásához e családtörténeti kapcsolat hozzásegíthet, és amely tágabb irodalomtörténeti perspektívába is helyezi azt. Nevezetesen: mi lehet az oka annak, hogy a szépiírói tevékenységet nem folytató Podmaniczky Károly négy felnőtt-kort megérő gyermeke közül kettő, nevezetesen Frigyes és Júlia aktívan elkötelezik magukat a széppróza mellett, regényeket és novellákat írnak és fordítanak? Hogyan helyezhető el munkásságuk az 1840–1850-es évek kulturális és a magyar széppróza műfaji horizontján?

A kérdésre eddig vajmi vérszegény szakirodalmi válasz született. Doby Antal szerint miután az 1848–49-iki években folytatott tevékenységéért kirótt kényszersorozást abszolválta, Podmaniczky Frigyes „haza kerülve falura vonult, s az irodalomnak szentelte idejét”.¹ Mikszáth ítélete még egyértelműbb:

Világos után besorozták szekeres közlegénynek, a hol gazdagon költekezett s a milyen szerény volt otthon, ép olyan mértékben adta daczból az urat, hogy környezetét boszantsa. Glacé keztyűben kente kulimással a szekereket, minden szekérhez új keztyűt húzva s egyből effajta dolgokkal ingerkedett, – egész sor anekdota van erről. Talán azért is bocsátották el a katonaságból már 1850-ben, hogy megszabaduljanak tőle. Itthon az aszódi ősi kastélyban nem tudott egész tétlenül élni, a szépirodalmat művelte. Ez volt az egyedüli közpálya. Regényei gyenge dolgok: A Fekete domino, a Tessék ibolyát venni, stb. Az írói talentumnak alig egy-egy szikrácskája villan meg imitt-amott. Bizonyára nem több ő az Olympus berkeiben, mint egy művelt idegen, kit véletlenségből ide hajtottak a végzetes politikai szelek.²

Frigyes tehát unalmában kezdett regényírásba. Júlia esetében pedig nem is nagyon foglalkozott ezzel a kérdéssel a szakirodalom. A róla szóló kevés számú életrajzi összefoglaló férje hatásaként tételezi a regényírási kedvet (Jósika hatása egyébként Frigyes irányába is feltételeződik),³ pontosabban Jósika Miklós regényeinek Júlia által hazafias indokokból készített fordítása⁴ hozná meg az írói kedvét az önálló

¹ DOBY Antal, *Podmaniczky család (podmanini és aszódi báró)*, Bp., Buschmann, 1892, 44.

² MIKSZÁTH Kálmán, *Báró Podmaniczky Frigyes 1824–1907*, Vasárnapi Ujság, 54(1907), 43. sz., 853.

³ PL. DÉZSI Lajos, *Báró Jósika Miklós 1794–1865*, Bp., Athenaeum, 1916. Júliára vonatkozó részletei. Jósika hatását Frigyes regényei irányába is erőteljesnek feltételezi a szakirodalom, lásd ZSIGMOND Ferenc, *Báró Podmaniczky Frigyes*, Napkelet, 2(1924), 6. sz., 80–83.

⁴ *Stephan Jósika: Historischer Roman von Nikolaus JOSIKA, ins Deutsche übertragen von Julie JOSIKA*, Leipzig, Arnoldische Buchhandlung, 1851; *Zur Geschichte des ungarischen Freiheitskampfes: Authentische*

munkához. Ez a két ok, úgy vélem, lehetséges, de nem elégséges magyarázat – ha pusztán a szabadságharc bukása utáni visszavonulás vagy a regényíró férj elegendő motiváció lenne a regényíráshoz, az 1850-es években Magyarország valóságos regényparadicsommá változott volna, és a nőírók is sokkal nagyobb számban vették volna ki részüket ebből a műfajból.

Tekintve, hogy testvérekről van szó, felvethető a kérdés, hogy neveltetésük során, családi körben érthette-e őket olyan közös hatás, amely további magyarázatot szolgáltatna a regényírás traumaoldó-nemzetnevelő használatára. Szüleikhez, ahogyan ezt Frigyes fennmaradt naplója is megerősíti, nem köthetők szépírói ambíciók vagy próbálkozások. Ugyanakkor ismerve Podmaniczky Károly kiterjedt kapcsolatrendszerét,⁵ több jelölt is számításba jöhet a család baráti köréből. Így például Schedius Lajos János esztétikaprofesszor, aki irodalomtörténeti áttekintéseiben is komoly jelentőséget tulajdonított a regény műfajának,⁶ illetve hosszas előszót írt erről az éppen kanonizálódó műfajról Le Sage *Sánta ördög* című regényének magyar fordításához.⁷ Sajnos Podmaniczky Károly és Schedius Lajos nagyon közel laktak egymáshoz, ezért barátságuk és együttműködésük közvetett dokumentumaként mindössze azon nagyszámú jegyzőkönyv, oklevél és egyéb irat maradt az Evangélikus Országos Levéltárban, amelyen mindkettejük neve szerepel az aláírások között, illetve egy mondat Frigyes naplójából, miszerint apját „Schediushoz őszinte barátság kötötte”.⁸ Nem zárható tehát ki az esztétikaprofesszor motiváló szerepe, de ez az egyetlen sovány mondat azért azt is jelenheti, hogy apjával ellentétben Schedius Frigyesre nem gyakorolt nagyon mély benyomást. Ellentétben Hunfalvy Pállal, akivel kapcsolatban Frigyes első megjegyzése naplójában, miszerint „nagy szerencse volt az, reánk, fiúgyermekekre nézve, hogy atyánk utolsó tette mintegy az vala, hogy Hunfalvy Pált fogadta fel mellénk nevelőül”.⁹ Hunfalvy Pál 1833-tól nevelője Frigyesnek és Árminnak, de a család többi tagjaival is több hónapot töltött együtt Aszódon vagy Pesten, azaz az egész családra, köztük Júliára is befolyással volt. Frigyes szerint „anyám családi tanácsa, hogy úgy mondjam, akkoron három tagból állott: Thaisz András bácsiból, mint családunk tabularis prókátorából; – Hunfalvy Pálból, mint nevelőnkől; – és Delcourt kisasszonyból,

Berichte, Leipzig, Arnoldische Buchhandlung, 1851; *Die Hexen von Szegedin*, Wurzen, Verlags-Comptoir, 1863; *Franz Rákóczy II.*, Pest – Wien – Leipzig, Harteben's Verlags-Expedition, 1867.

⁵ Kapcsolatrendszerének kiterjedtségéről lásd GURKA Dezső, *Egy magyar bányatanácsos vándorévei: Bárány Podmaniczky Károly jénai és freibergi tanulmányútjának kora romantikus konnotációi*, Magyar Tudomány, 169(2008), 3. sz., 334–342.

⁶ Schedius irodalomtörténeti írásairól lásd BALOGH Piroska, *Lexikonok és narratívák: Schedius Lajos irodalomtörténet-írói kísérletei = Historia litteraria a XVIII. században*, szerk. Csörsz Rumen István, HEGEDÜS Béla, TÜSKÉS Gábor, Bp., Universitas, 175–197.

⁷ SCHEDIUS Lajos János, *Előszó Lesage a' sánta ördög című művének fordításához = Doctrina pulchri: Schedius Lajos János széptani írásai*, kiad. BALOGH Piroska, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2005, 247–252.

⁸ PODMANICZKY Frigyes, *Napló-töredékek: 1824–1886*, I, Bp., Grill Károly, 1887, 18.

⁹ *Uo.*, 100.

egy igen derék, hű s hozzánk s különösen édes anyánkhoz rendkívül ragaszkodó, francia, legitimista érzelmű nőtől, akire idősebb nővéreink nevelése volt bízva”.¹⁰ És bár Hunfalvyt jogászként, etnológusként, történetíróként és nyelvészként szokás számon tartani,¹¹ meglepő módon regényügyben is Podmaniczky Károly eme ifjú kiszemeltje jelentheti az egyik lehetséges magyarázatot.

Az egyik kulcsot a regénykérdéshez Podmaniczky Frigyes 1860-as akadémiai székfoglaló értekezése adja, amelynek meglétéről ugyan tud a szakirodalom, de tartalmi feldolgozására, ismertetésére nem akadtam. *A társadalmi regényről s különben a magyar társadalmi regény feladatáról* című értekezés¹² bevezető részében Podmaniczky mintegy háromoldalas fejtegetést szentel saját regényírói pályafutása kezdetének, ezen belül is Hunfalvy Pál szerepének. E fejtegetés legfontosabb állításai:

[Hunfalvy] Mindenek előtt azon meggyőződést szilárdítá meg bennem, hogy ahhoz képest, mit meg kell még tanulnom, hogy legalább művelt embernek láttassam lenni, mit sem tudok; teremtet továbbá bennem ösztönt, s annyi nagyravágyást, mennyi szükséges amannak folytonos élesztésére; végre pedig meggyökeresíté azon öntudatot keblemben, hogy mind azt, a mit öröklöttem, csak úgy s akkor fogom ki-érdemleni, ha éltem legnagyobb részét hazám köz ügyeinek szentelendém. Használj fel, úgymond, bármi kínálkozó alkalmat, s ott, hol falat, vagy éppen épületet rakni képes nem leendesz, végy taligát s hordj inkább követ, semhogy eltompúlva semmittevésre kárhoztasd magad. [...] [1850-ben] ő buzdított, keresném fel azt, mit elvesztettem s elvesztettünk mindnyájan, — ott, hol annak maradványain, ha építkezni nem is, de a jövőendő épület alapját leraknunk talán sikerülend. Az irodalomra útalt, mint egyetlen megmentőnkre, s kényszerített mintegy, hogy azt, mit régebben megkezdennem nem sikerült, felelevenítve, teremtsék magamnak állást, mely újból ébredező öntudatom s hatáskör utáni vágyaim támpontjául szolgáljon. E parancsnak hódolva, vétem elő régiebb kézírataimat, s léptem az irodalmi pályára. E perctől kezdve a közönség tulajdonává váltam, mennyiben ő mondott felettem ítéletet, megbírálván mind azt, mit számára feljegyeztem.¹³

A leírtak alapján Hunfalvy egy nyílt, közösségi célok köré épülő irodalomkonceptió jegyében tekintette központi műfajnak a regényt, továbbá nem kizárólag traumatikus élmények feldolgozására alkalmas írásgyakorlatként alkalmaztatta azt volt tanítványával, hiszen a szövegből kiderül, hogy Podmaniczkyknak 1850-ben már rendelkezésére álltak korábbi „kezdeményei” – azaz szépírói pályáját nem az 1850-es évektől, hanem feltehetően már Hunfalvy nevelősködésének későbbi szakaszától (1840-es évek eleje) keltezhetjük.

¹⁰ *Uo.*, 113.

¹¹ LOVÁNYI Gyula, *Hunfalvy Pál életéből (Születésének 150. évfordulójára)*, Nyelvtudományi Közlemények, 63(1961), 3–20; ZSIRAI Miklós, *Hunfalvy Pál = Finnugor rokonságunk*, Bp., MTA, 1937, 521–526; DOMOKOS Péter, PALÁDI-KOVÁCS Attila, *Hunfalvy Pál*, Bp., Akadémiai, 1986.

¹² PODMANICZKY Frigyes, *A társadalmi regényről s különben a magyar társadalmi regény feladatáról*, Magyar Akadémiai Értesítő, A Nyelv- és Széptudományi osztály közlönye, 2(1861–1862), 1. sz., 64–87.

¹³ *Uo.*, 65–67.

Ezt a keltezést és Hunfalvy kezdeményező hatását megerősíti továbbá, ha egy pillantást vetünk öccsének, a később földrajztudósként ismertté vált Hunfalvy Jánosnak¹⁴ első publikációira. Hunfalvy Jánosról tudjuk, hogy bátyja kérésére 1834-ben csatlakozik annak neveltjeihez, a Podmaniczky fiúkhoz – erről Frigyes is megemlékezik naplójában:

E lehangolt helyzetem közepette nagy előnyömre szolgált Hunfalvy János, jelenleg a budapesti k. egyetem tanárának társalgása s velünk való neveltetése. Édesanyánk igen szívesen beleegyezett abba, hogy Hunfalvy Pál nevelőnk testvéröccse, János velünk lakjék s neveltesék Miskolczon. Mint rendkívüli kitűnő szorgalmú s előmenetelű tanuló s nálunknál sokkal érettebb s fejlettebb szellemi tehetségekkel felruházott, a vele való folytonos érintkezés s együtt tanulás csakis jótékony befolyással lehetett mi reánk gyengébbekre s a fejlettség sokkal alantasabb fokán állókra nézve.¹⁵

Az is ismeretes, hogy János bátyja költségén és instrukciói szerint fejezi be iskoláit, többek között külföldi egyetemi körúttal, 1842-ben. Ám Hunfalvy János 1840-es években közzétett publikációi nem földrajztudományi szakcikk: 1841, *Athenaeum*: *A forrás nemtője, angol legenda; Napoleon bemenetele Moskvába*; 1842, *Athenaeum*: *Töredék egy nő naplójából; A kísértetektől elragadott sírásó története, angolból; A bűnbánó*.¹⁶ Ezek a szövegek egyértelműen szépprózai művek, akadnak köztük saját invencióból alkotott novellák, anekdotikus feldolgozások és fordítások (átdolgozások) is. 1848-ban már megyei tudósításokat közöl,¹⁷ majd néhány év hallgatás után 1853-ban a *Szépirodalmi Lapokban* útinaplót jelentet meg (*Rajna vidéke, uti naplóból*).¹⁸ Ezt követően a *Pesti Naplóban* publikál Anglia gazdaságát bemutató cikksorozatot,¹⁹ és ezután tér át nagyon következetesen a tudományos vagy tudománynpszerűsítő szakcikkekre.²⁰ Úgy tűnik tehát, Hunfalvy János szépprózai szövegek szerzőjeként mutatkozott be a nyilvánosság előtt, majd az 1848-as események hatására a politikai

¹⁴ SZABÓ József, *Hunfalvy János*, Bp., Akadémiai, 1980.

¹⁵ PODMANICZKY, *Napló-töredékek: 1824–1886*, I, i. m., 155–156.

¹⁶ Hunfalvy János folyóiratokban megjelent írásainak összefoglaló listáját lásd SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, IV, Bp., Hornyánszky, 1896, 1404–1415; az itt idézett írások pontos adatai: *A forrás nemtője*, *Athenaeum*, 1841, I, 25. sz., 392–398, 26. sz., 409–414; *Napoleon bemenetele Moskvába*, *Athenaeum*, 1841, I, 61. sz., 970–974; *Töredék egy nő naplójából*, *Athenaeum*, 1842, I, 66. sz., 1050–1054; *A kísértetektől elragadott sírásó története*, *Athenaeum*, 1842, I, 62. sz., 985–990, 63. sz., 1002–1006, *A bűnbánó*, *Athenaeum*, 1842, II, 64. sz., 507–510, 66. sz., 516–518.

¹⁷ Az alábbi két folyóiratban jelentek meg rendszeresen megyei tudósításai 1848–1849-ben: *Kossuth Hirlapja*, *Pressburger Zeitung*.

¹⁸ HUNFALVY János, *Rajna vidéke, uti naplóból*, *Szépirodalmi Lapok*, 1853, I, 32. sz., 499–503.

¹⁹ HUNFALVY János, *Anglia mezőgazdasága*, *Pesti Napló*, 1853, 992–95, 1003, 1010–1011, 1021. számokban (oldalszám nélkül); *Anglia műipara és kereskedelme*, *Pesti Napló*, 1853, 1068–1072. számokban.

²⁰ Például a *Család Könyve* című enciklopedikus folyóiratban megjelent cikkei: I. 1855. *Család, nevelés, Az északi sarkvidék, Nőnevelésünk csak halálunkkal szakad meg, A melegnek eloszlása földünkön, Földünk delejessége, Földünk mozgása*, Arago Ferencz életrajza, Tájékozás földünkön, II. 1856. *Báró Humboldt Sándor életrajza, Ausztrália földrajza, Legújabb fölfedezések Dél-Afrikában és a kafferek, Magyar László, Anderson és Livingstone utazásai, A királyi várpalota Budán, A Dunajecz völgye, Világosvár, Földünk fő*

publicisztika felé fordult, a szabadságharc bukása után pedig, Podmaniczky Frigyeshez igen hasonló tempóban és módon egy útinapló publikálásával újra a szépprózai vonalat folytatja, mígnem kialakítván a saját tudományos profilját, áttér a tudományos publicisztikára. Ez a publikálási stratégia, legalábbis ami az 1840–1855 közötti időszakot illeti, szinte megegyezik Podmaniczky Frigyes publikálási gyakorlatával, figyelembe véve a körülménységből adódó némi időeltolódást, illetve azt, hogy Frigyes megmaradt a szépírói pályánál, és nem váltott a tudományos próza irányába. Ő, ahogyan láttuk, kezdeti szépprózai vállalkozásait nem publikálja 1848 előtt, viszont előveszi azt az 1850-es évek elején: itt egyébként valószínűleg nem (csak) regénykezdeményekről lehet szó, hanem az 1852-ben ugyancsak a *Pesti Napló*-ban megjelentetett *Podmaniczky Frigyes utinaplójából* című napló kezdeti változatáról is. Az pedig, hogy Hunfalvy János, mielőtt egzisztenciálisan megerősödik, függetlenedik bátyjától, egyszersmind a szépprózától is végérvényesen függetleníti magát, csak megerősíteni látszik azt a feltételezést, hogy e sajátos, a szépprózát középpontba helyező kulturális debütálás sugallata, ösztönzése és részben kivitelezése mögött mindkét fiatalember esetében egyaránt a nagy hatású fivér és nevelő, Hunfalvy Pál állhatott.

Ami a kivitelezést, tehát a megszületett naplók, novellák és regények publikálásának gyakorlati részét illeti, azért lehet megkockáztatni a fenti feltételezést, mert Hunfalvy János és Podmaniczky Frigyes első publikációs fórumai feltűnő egyezést mutatnak Hunfalvy Pál adott időszakbeli publikációs fórumaival. Hunfalvy első folyóirat-publikációi 1839–1841 között, azaz János publikációit éppen megelőzve jelennek meg, ugyancsak az *Athenaeumban*. Műfaji szempontból is érdekes a lista: *Dresdai levelek*, *Rhapsodiák*, *Bölcs Lokman meséi, arabból*, *Emlékezés Késmárcra*, *Thukydides*.²¹ Látnivalóan itt sem a Hunfalvy Pál későbbi publikációs arculatát meghatározó nyelvészeti szaktanulmányok jelennek meg: az útinaplóhoz hasonló szépprózai szövegek (emlékezés, úti levelek) és egy sajátos átdolgozás áll a listán. A *Bölcs Lokman meséi* ugyanis egy 44 mesefordítást tartalmazó, bevezető tanulmánnyal ellátott sorozat. Az arab mesegyűjteményhez való hozzáférési forrásait is megadja Hunfalvy a bevezetőjében: Charles Schier, *Fables de Lokman, surnommé le sage en arabe, avec une traduction française*, Sec. Éd. Dresde et Leipzig, 1839 és De Sacy, *Chrestomathie Arabe*.²² Ez azért érdekes, mert már az első, 18. századi magyarországi narratív költészettel foglalkozó elméleti munka, Szerdahely György Alajos *Poesis narrativa* című kötete

korszakai, III. 1857. Trencsin, Első Katalin orosz cárnő, Nelson és a trafilgari csata, Földünk alakja és súlya, Sopron és környéke.

²¹ HUNFALVY Pál, *Dresdai levelek*, Athenaeum, 1839, II, 17. sz., 257–265; *Rhapsodiák*, Athenaeum, 1840, I, 28. sz., 433–440, 29. sz., 452–454; *Bölcs Lokman meséi, arabból*, Athenaeum, 1840, II, 6. sz., 93–94, 9. sz., 142, 10. sz., 156–157, 12. sz., 191–194, 15. sz., 239–240, 1841, I, 17. sz., 268–270, 22. sz., 347–348, 34. sz., 526–528; *Emlékezés Késmárcra*, Athenaeum, 1841, II, 12. sz., 257–264, 13. sz., 273–280, 14. sz., 289–296, 46. sz., 721–727., 47. sz., 737–745.

²² LUQMAN b 'ANQA' Ibn Sudun, Charles SCHIER: *Fables de Lokman surnommé le sage*, Dresden, Arnold, 1839; Antoine Isaac SILVESTRE DE SACY, *Chrestomathie arabe, ou extraits de divers écrivains arabes, tant en prose qu'en vers*, Paris, Imprimerie imperiale, 1806.

komoly fejezetet²³ szentel a fikciós próza csoportjába sorolt fabuláknak, azon belül is azok keleti (elsősorban indiai és arab) változatainak. Hunfalvy tehát egy kanonizált, ugyanakkor az orientalizmus romantika által felerősített érdeklődési irányához igen közel álló műfajt fordít itt, amely mindemellett hatástörténetileg beépül a rövidpróza sajátos változataiba: jó példák erre Vajda Péter keleti elbeszélései (közülük néhány épp ebben az időszakban jelent meg, ugyancsak az *Athenaeumban*),²⁴ amelyek a keleti irodalmi fabulák tovább-, illetve szétírásaiként is olvashatók. Visszatérve Hunfalvyhoz, első publikációi látnivalóan egy szépprózai programot tükröznek, és ezek közzétételéhez kiváló fórumot talált a rövidprózai írásokat külön rovatban közlő *Athenaeumban*. Feltételezhető, hogy az *Athenaeum* egyik szerkesztőjeként már ekkor kialakult az a jó, barátinak nevezhető kapcsolat Toldy Ferenc és Hunfalvy között, amelynek továbbélését az 1850-es évekből fennmaradt leveleik dokumentálják.²⁵ És szintén feltételezhető, hogy öccsének publicisztikai debütálásához Hunfalvy Pál felhasználta ezt a kapcsolatot, hiszen János publikációi hasonló profilban, ugyanitt jelennek meg, néhány év csúszással. Ezt támasztja alá az is, hogy János első *Athenaeum*-beli publikációjának második részleténél lábjegyzetben a következő megjegyzést láthatja az olvasó: „Testvér öccse egyik derék íróársunknak Hunfalvi Pálnak, kit olvasóink e lapokban közlött több jeles cikkeiből eléggé ismernek.”²⁶ Tovább erősíti a fenti hipotézist az is, hogy a bibliográfákban János publikációjaként számon tartott *Thukydides* című, ugyancsak szépprózai profilú írás valójában a két testvér közös produktumának tűnik az *Athenaeum* szerzői megjelölése alapján.²⁷ Hunfalvy János *Napoleon bemenetele Moskvába* című novellája kapcsán egyébként egy kisebb plágiumper is kerekedett, ahol a szerkesztők határozottan kiálltak János mellett. A Széchenyi–Kossuth-vita folytán ugyanis ellentétes táborba került az *Athenaeummal* a *Jelenkor*. Ennek kapcsán több polémia is kirobbant, többek között Bártfay László egy anonim közleményben plágiumnak minősítette Hunfalvy

²³ Lokman meséiről: SZERDAHELY György Alajos, *Poesis narratiua ad aestheticam seu doctrinam boni gustus conformata*, Budae, Typis Regiae Universitatis, 1784, 23–26.

²⁴ *Othman ünnepe Eskiudarban* (Aurora, 1834); *Vajkoontala* (Aurora, 1835); *Melly gyöngye a leghatalmasabb is!* (Rajzolatok, 1835); *Memnon szobra* (Aurora, 1830); *A csapodár* (Hajnal, 1837); *Az athinai sirás* (Hajnal, 1837); *Manahor, a rabszolga* (Emlény, 1837); *Toridala* (Aurora, 1837); *A mágusz-lány* (Hajnal, 1838); *A két bramin* (Athenaeum, 1838); *Kon-fu-cse* (Athenaeum, 1839, II); *Mirmah* (Dalhon, 1839); *Hildegunda* (Dalhon, 1839); *Atila halála* (Dalhon, 1839); *Hábor, Gyula, Az éj fija* (Dalhon, 1841); *Akbár szultán* (Almanach, 1841); *Mária* (Almanach, 1842); *Alpári* (Pécsi Auróra, 1843). – Vajda indiai elbeszéléséről és keleti irodalmi ismereteiről lásd SZINNYEI Ferenc, *Vajda Péter novellái*, It, 22(1933), 1–2. sz., 54–80.

²⁵ Elsősorban az *Új Magyar Múzeum* kapcsán leveleztek, lásd LOVÁNYI Gyula, *A Magyar Nyelvészet*, Nyelvtudományi Közlemények, 59(1957), 3–34.

²⁶ HUNFALVY János, *A forrás nemtője*, Athenaeum, 1841, I, 26. sz., 414.

²⁷ *Thukydides*, Athenaeum, 1842, I, 38. sz., 593–598, szerző: Hunfalvy Pál; 39. sz., 609–618, szerző: Hunfalvy János, 40. sz., 625–632, szerző: Hunfalvy Pál; 41. sz., 644–648, szerző: Hunfalvy Pál. Mivel a cím alatti bejegyzés szerint ez a „m. academia kisgyűlésében” felolvasott dolgozat szövege, felvethető az is, hogy teljes egészében Pál publikációja, ebben az esetben is tanulságos az „elírás”, miszerint a második részlet János neve alatt jelent meg.

János fenti írását, és figyelmetlenséggel vádolta az *Athenaeum* szerkesztőségét, mivel nem vették ezt észre. Bajza éles hangú szerkesztői közleményekben válaszolt, kikényszerítve végül Bártfay visszakozását.²⁸ Valószínűleg szintén személyes ismeretség állhatott az 1852-től a *Pesti Napló*-ban megjelenő publikációs dömping mögött is: Hunfalvy Pál ekkor szinte folyamatosan publikál itt, és itt jelennek meg Podmaniczky Frigyes útinapló-részletei, illetve Hunfalvy János számos tanulmánya is.²⁹ Talán épp az ekkor szerkesztőként működő, Hunfalvy Pálhoz hasonlóan jogtudósként végzett Récsi Emil³⁰ lehet ez a bizonyos kapcsolat, aki egyébként, ugyancsak Hunfalvy Pálhoz hasonlóan, alapvető fontosságúnak tartotta a magyar széppróza fejlődését, amint azt az általa az 1840-es években Erdélyben publikált *Francia Regénycsarnok* című sorozat³¹ mutatja.

A publikációs háttér bemutatása után végezetül két kérdés maradt megválaszolatlanul. Egyrészt néhány pontban fontos ismertetni, hogy a Hunfalvy Pál által ilyen következetesen képviselt, és saját körében hathatósan terjesztett prózapoétikai programnak melyek az alapvető tételei, másrészt néhány szó erejéig ki kell térni arra is, dokumentumok híján miért feltételezhetjük mégis, hogy Jósika Júliára ugyancsak hatást gyakorolt. Ami a program ismertetését illeti, ennek alapja elsősorban Podmaniczky említett, a regény műfajáról írt értekezése, kiegészítve a ténylegesen megjelent szövegek jellegével. Ezek alapján elmondható, hogy ez a széppróza-koncepció összekapcsolódik egy erőteljesen megrajzolt társadalomképpel:

Az alkotmányos országok egyik fő előnye, azon nevelési rendszer, mely az üdvös intézmények alatt akaratlanul s azok természetes következménye gyanánt kifejlődik. Az alkotmányos országokban nevelési rendszer sarkpontjai: az öntudat, a független gondolkodás, s a közérzület fejlesztésében, a nem alkotmányos álladalmak védszárnnyai alatti nevelési rendszer támpontjai egyedül a kötelesség-érzet, szolgálatrai kész hajlam vagy képesség meggyökeresítésén találhatók föl.³²

Ez egybehangzik azzal a tudományos pályaképpel, amelyet Küllös Imola rajzolt fel Hunfalvy Pál etnográfusi tudománykoncepcióját illetően: meggyőzően igazolja ugyanis, hogy az etnográfia szaktudományához Hunfalvy egy általános „embertudományi”

²⁸ A Bártfay László és az *Athenaeum* szerkesztői, illetve Hunfalvy János közötti vita részletes ismertetését, a vonatkozó írások adatait, továbbá Bártfay saját naplójába rögzített reakcióit lásd BÁRTFAY László *naplói*, szerk. KALLA Zsuzsa, Bp., Ráció, 2010, 432 (naplórészlet), 622–626 (kísérő tanulmány a vitáról).

²⁹ HUNFALVY Pál, *Szentpétervár leírása*, Pesti Napló, 1852, 830–834. sz. Hunfalvy János írásairól: lásd 19. jegyzet. PODMANICZKY Frigyes *Útinaplójából*, Pesti Napló, 1852, 830–834. sz.

³⁰ Sajátos módon Récsi Emil sem elsősorban az irodalomtörténet tartja számon, hanem egy másik tudományág: KOI Gyula, *Récsi Emil, az első magyar közigazgatási jogtudós: Előtanulmány életművéről és közigazgatás-tudományi munkássága jelentőségéről*, Közigazgatási Szemle, 2(2008), 3–4. sz., 159–164.

³¹ RÉCSI Emil, *Francia regénycsarnok*, I–VIII, Kolozsvár, 1843–1844.

³² PODMANICZKY, *A társadalmi regényről...*, i. m., 64–65.

alapról közelítve jutott el.³³ Látnivalóan a prózapoétikai koncepció mögött is egy általános antropológiai vízió húzódik, amely nem csupán az ideális társadalmi-politikai rendet vázolja fel, hanem egy etológiai-antropológiai ideált is megfogalmaz: az öntudatos, függetlenül gondolkodó, ugyanakkor a közösség javára cselekedni kész ember ideálját. Ezt az antropológiai irányultságot erősíti az útinapló prózai irányvonalának a támogatása is, amely már évtizedek óta erőteljesen kapcsolódik az embertudományi és antropológiai szemlélethez. Maga a széppróza és ezen belül az úgynevezett „társadalmi regény” úgy jelenik meg, mint az ezen ideál eléréséhez szükséges vizsgálódás eszköze és terepe: „nem azt tekinti, miféle külmáz borítja a testet, hanem vizsgálódik azon hatások után, melyeket a fényes vagy mogorva, gazdag vagy szegény, szívtelen vagy kedélyes külszín alá rejtőző belvilág előidéz, vagy képes volna előidézni, ha útját nem állják”.³⁴ Az ehhez szükséges kellékek: lélektani rajz, valóságosság, kedélyes elbeszélésmód, a karikírozás és a „szócső”-technika kerülése. A magyar irodalomban öt sajátos funkciója a szépprózának: „olvasó közönséget teremteni”; „nem az idegen, de saját hazai s társadalmi viszonyaink, ferdeségeink vagy előnyeink hü tolmácsaként, saját házunk rendezésére s tisztán tartására nyújtani eszközt”; „más részről nemzeti nyelvünket társadalmi nyelvvé fejleszteni”; „Ha valahol, úgy bizonyára nálunk van a regényírónak feladata a nőnevelés irányában”; „a falusi élet fejlesztése s javítása”. Az utolsó előtti pont egyszersmind alátámasztja azt a hipotézist, miszerint Jósika Júliára is hatással lehetett a Hunfalvy által képviselt és terjesztett közösségelvű prózakoncepció. Bár Podmaniczky értekezésében a nők elsősorban olvasóközönségként jelennek meg, a francia regény kapcsán hosszas és helyeslő fejtegetést szentel George Sand regényeinek is, azaz nem csatlakozik ahhoz a Gyulai Pál által képviselt nézőponthoz,³⁵ miszerint a regényírás nem nők által művelendő tevékenység. Mindemellett Jósika Júlia 1885-ben megjelent *Pályavezető fiatal leányok számára* című kötetében³⁶ nagyon hasonló téziseket fogalmaz meg a nők olvasói szerepköre kapcsán. Szerinte az olvasás önálló gondolkodásra és önismeretre nevel, mindemellett nyelvi műveltség megszerzésére is szolgál. Elsősorban a szépprózát tartja alkalmasnak erre, emellett az útleírásokat, művészettörténeti, világtörténeti, természettudományos ismertető írásokat – lényegében olyan jellegű prózai műveket, amelyeket Podmaniczky Frigyes és a két Hunfalvy az 1840-es és 1850-es években publikál. Mindez egyértelműen megerősíti Jósika Júlia regényírói működésének összefüggését a már felvázolt koncepcióval.

³³ KÜLLŐS Imola, *Nép, nemzet és egy új tudomány, az ethnographia – Hunfalvy Pál felfogásában*, Nyelvtudományi Közlemények, 107(2011), 252–257.

³⁴ PODMANICZKY, A *társadalmi regényről...*, i. m., 68.

³⁵ GYULAI Pál, *Írónőink = Uő, Kritikai dolgozatok 1854–1861*, Bp., Akadémiai, 1908, 272–307. A Gyulai Pál által kirobantott, ún. író-nő-vitáról és az itt ütköző álláspontokról lásd CSONKI Árpád, *Művészet, történelem és nőiség kapcsolata egy XIX. századi magyar irodalmi vita tükrében*, Első Század, 2012, 355–380; *Angyal vagy démon: Tanulmányok Gyulai Pál Írónőink című írásáról*, szerk. TÖRÖK Zsuzsa, Bp., reciti, 2016 (Hagyományfrissítés, 4).

³⁶ JÓSIKA Júlia, *Pályavezető fiatal leányok számára*, Bp., Franklin, 1885, 157–159.

Mindamellett tehát, hogy egy lehetséges választ találtunk Podmaniczky Frigyes és Júlia regényírói ösztönzésének kérdéseire, egy irodalomtörténeti távlatait tekintve sem érdektelen széppróza-koncepció is feltárult előttünk. A Hunfalvy–Podmaniczky-koncepció ugyanis különbözik Bajza József 1838-as regényelméletétől,³⁷ ámbar nem ellentmond annak, inkább tovább építi. A publikációs fórumok áttekintése pedig mutatja, hogy ez a koncepció nem állt távol az *Athenaeum* szerkesztőitől, azaz magától Bajzától sem, és az 1840-es, 1850-es évek prózaírói próbálkozásai számára lehetséges mintául szolgált. Egyszersmind annak végiggondolására is biztat ez a jelenség, hogy a magyarországi széppróza jelenlegi, szerzői életpálya központú áttekintései mellett szükség lenne egy nem kanonizált műveket is beemelő, időbeli metszetekben kiépülő vizsgálatra is.

³⁷ BAJZA József, *A Regény-költészettről: Töredékek* = Bajza Összegyűjtött Munkái, kiad. TOLDY Ferencz, IV, Pest, Heckenast, 1863, 104–137.